

واکاوی مجدد نسخه ی خطی رساله القدس به شماره ۱/ ۴۰۲۰ موزه و کتابخانه ملی ملک

غلامرضا خوش اقبال

چکیده

بررسی نسخه های خطی گنجینه های اصیل و همیشه جاودان تاریخ و تمدن و فرهنگ و بوده و در هر دوره ای توانسته است که مسیری نو بسازد برای علاقمندان ادبی کشور ما ایران. آنچه در بررسی های مجدد و احیای دوباره نسخه ها اهمیت خاص دارد یافتن نسخه هایی بهتر و اصیل تر است و این، مهم ترین رکن تصحیح نسخه و از مهمترین رویکردها در مطالعات ادبیات فارسی محسوب می شود. از عنوان رویکردهای نوین شاید به نظر بیاید که نگاهی نو نیاز است تا بتوان به رویکردهایی نوین دست یافت؛ اما آنچه در این رشته و در این نگاه با پیشینه غنی ادبی در ایران آنچه مهمترین رویکرد است تصحیح و برگردان متن های با ارزش است تا بتوان از دل این ارزش گوهری متعالی را در به عنوان رویکردی نوین بباییم. مشکلات دوره های تاریخی برای نگهداری

واژگان کلیدی: روزبهان بقلی، نسخه خطی، رساله القدس، تحفه الاهل العرفان، رویکرد.

متن ها و بی دقتی کاتبان و نسخه بردارانی که گاه دانسته - در برخی متون - و گاه نادانسته نسخه ها را بدون دقت کتابت کرده و از اصالت نسخه ها می کاهند. پیشرفت تکنولوژی مانند عکس برداری از نسخه ها و احیای آنها، طبقه بندی و فهرست نویسی شدن نشان کار را بسیار راحت تر کرده است تا پژوهشگران با فراغ بیشتر کارها را دنبال کنند و رویکردی نوین را رقم بزنند. اما به راستی این مهم می تواند پژوهشگر را صد در صد به متن اصلی نزدیک و دقتی مجدد در مطالعات ادبی باشد. اما فراوانی نسخه، تشابه اسمی و دوره تاریخی، نوع خط، کم تنوع بودن نسخه و همچنین نوع کاغذ و گاه یکی بودن کاتب ها همه و همه عواملی هستند که نگاه دوباره و بررسی مجدد برخی متن ها و نسخه ها را لازم می کند و این رویکردی نوین است. به همین منظور و در راستای معرفی بهتر نسخه های فهرست شده با نشانه هایی عمیق بر آن هستیم تا به صورت نمونه به بررسی مجدد نسخه شماره ۴۰۲۰/۱ کتابخانه و موزه ملی ملک پرداخته و تا حد امکان به نسخه ای قابل استناد برای یک طرح علمی رسیده و با قدم گذاشتن در رویکردی نو در مطالعات ادبی بتوان اصالت آن را بدون تحریف و دست خوردگی برای نسل های آینده به ارمغان آورد.

درآمد

تا کنون آثار و متون ارزشمندی در مجموعه موزه و کتابخانه ملی ملک گرد آوری و فهرست شده که همه از اهمیت خاصی برخوردار است و گاه تعدادی از آنها به همت پژوهشگران به چاپ رسیده است. اما هنوز آثاری قابل اهمیت در این کتابخانه وجود دارد که به دلیل در دسترس نبودن اسناد دیگر و یا آگاهی و امکان نایاب بودن نسخه بدل ها کمتر بدانها پرداخته شده است. این آثار و متون می بایست با پژوهشی مجدد و دقیق تر در خصوص زندگی مولف، دوره های تاریخی و نشانه های نسخه های مربوط و از همه مهمتر با یافتن نسخه هایی جدید در کتابخانه هایی که متاخر تر فهرست نویسی شده و یافت می شود، امکان آن را فراهم آورد. پژوهش حاضر به بررسی مجدد نسخه ضبط شده به شماره ۴۰۲۰/۱ موزه و کتابخانه ملی ملک پرداخته است. این اثر با

عنوان «تحفه العرفان مقامات شیخ روزبهان شیرازی تصنیف ابراهیم بن روزبهان ثانی کتیبه سهیلی» از سوی آستان قدس رضوی در تاریخ ۲۸ فروردین ماه ۱۳۳۱ شماره گذاری و ثبت شده است. بازبینی این نسخه آگاهی بیشتری برای دریافت اصالت متن به ما خواهد داد و رویکردی نوین محقق خواهد شد. در این مقام به قوت می توان گفت همه مطالب فهرست شده به دور از عیب و نقص نیست. بدون شك پرداختن به اصل نسخه و شاید مقابله با نسخه های دیگر ما را در مسیر شناسایی بهتر و عمیق تر نسخه ها یاری خواهد کرده و در واقع مهمترین رویکرد ادبیات ایران ما خواهد بود. با این نگاه ضمن بازیابی و درك بهتر متون رویکردی نوین رقم خورده است که می تواند روشنگر راه پژوهشگران این حوزه باشد. به طبع داشتن نسخه هایی با کاربرد بالا و دقت نظر عالی این مسیر را روشن تر از قبل به تلاشگران آثار و مخطوطات خطی نشان خواهد داد.

روزبهان بقلی و رساله القدس

روزبهان بقلی شیرازی در فسا قصبه ای از قصبات شیراز به سال ۵۲۲ ه ق به دنیا آمد. خود می گوید: اتفاق ولادت من در میان قومی بود که در غایت ضلالت و جهالت بودند و شغل ایشان همه تباهی و مناهی بود. (کربن و معین، ۱۳۸۳: ۸). مولف تحفه العرفان از یکی از مصنفات روزبهان نقل میکند: چون به سن بلوغ رسیدم حب طاعت و خلوت بر من غالب شد، قرآن یاد گرفتم و به تحصیل علوم مشغول شدم (همان: ۸). او از فسا به شیراز آمد و مدت هفت سال در کوه بموی شیراز مشغول ذکر و عبادت بوده است (ارنست، ۱۳۷۷: ۴۴). او سفرهایی هم داشته است و پس از آن به خدمت بزرگانی مانند شیخ جاگیر کردی و محمد بن خلیفه بن عبدالسلام و شیخ ابوبکر بن عمر معروف به برکر بوده و کسب فیض کرده است. روزبهان به خدمت فقیه ارشد الدین ابوالحسن علی بن محمد بن علی نیریزی و امام فخر الدین مریم به دریای حقیقت افتاد (کربن و معین، ۱۳۸۳: ۱۶). شیخ پنجاه سال در جامع عتیق به ارشاد مردم پرداخت و در نیمه ی محرم سال ۶۰۶ ه ق در هشتاد سالگی درگذشت و در همان رباط خویش در شیراز به خاک سپرده شد (همان: ۱۷). روزبهان آثار فراوانی در تفسیر و حدیث و فقه و تصوف

و عرفان داشته است. از آثار فارسی شیخ که در عرفان و تصوف تالیف کرده است یکی رساله القدس است که در دوازده فصل و برای دوستداران خویش در ترکستان و خراسان نوشته است. و در کتاب تحفه الاهل العرفان روزبهان ثانی سبب تصنیف رساله القدس را اینگونه بیان می کند: ... ساختن این رساله را سبب آن بود که بزرگی بود از میردان شیخ که او را ابو الفرج خواندندی، مردی بازرگان بود ... چنین حکایت کرد که سالی به ترکستان رفته بودم ... روزی اهل شهر را دیدم که عزم جایی می کردند. از ایشان سؤال کردم که کجا می روند؟ جواب دادند ترکی است در این ولایت ما که دوازده سال است تا برسنگی ایستاده است و ... ب کس سخن نمی گوید. به زیارت او می رویم ... من با ایشان عزیمت زیارت آن بزرگ کردم. پس مرا گفت از کجایی؟ گفتم از فارس. گفت شیخ روزبهان را دیده ای؟ گفتم بلی من چاکر و مرید اویم. چون این بشنید از سنگ فرود آمد و چشم های من ببوسید و گفت: خنک چشم های تو که شیخ روزبهان را دیده است. چون به شیراز رسیدم ... شرف دست بوسی دریافتم ... شیخ مرا گفت ابو الفرج آن ترک دوست ما چون یافتی؟ فریاد از نهادم برآمد. ... بعد از مدتی عزم آن طرف داشتم ... حال عرضه داشتم که مشایخ آن طرف چه اهل خراسان و چه ترکستان همه مشتاق حضرت تواند و خواهان سخن تو. شیخ این رساله بساخت من بدان طرف بردم.

(نسخه ۴۰۲۰/۱ کتابخانه و موزه ملی ملک) (شرف الدین ابراهیم روزبهان ثانی، ۱۳۴۹: ۲۵)

ابراهیم بن روزبهان ثانی و تحفه الاهل العرفان

شرف الدین ابراهیم بن صدر الدین روزبهان ثانی از نمیرگان شیخ روزبهان بوده است. شیخ شرف الدین ابراهیم فرزند صدرالدین روزبهان ثانی فرزند شیخ فخرالدین احمد فرزند شیخ روزبهان اول است (تحفه الاهل العرفان، نوربخش، ۱۳۴۹: ب). مولف شدالازار گوید: «... هم اوست که سیرت شیخ روزبهان را نگاشته و آنرا به عبارات رایق و اشارات لایق زینت داده، و در آن شواهدی از آیات و نظایری از حکایات آورده و به نام تحفه اهل العرفان فی ذکر الشیخ روزبهان نامیده و هر بابی از آنرا به قصیده ای

معروف به اسم شیخ ختم کرده است» (همان: ب)
 ابراهیم رساله خود به نام تحفه ال‌اهل‌العرفان با ذکر بعضی از مشاهیر و مشایخ اطراف شروع می‌کند، بعد به مشایخ شام و خراسان و عراق پرداخته تا به مشایخ فارس می‌رسد. اما کرامات و عجایب احوال مبارکش از تقریر به تحریر نرسیده، و سیرت نامه معین بذکر احوال عزیزش در قلم نیامده.

بعد از نود و چهار سال از وفات مبارکش جمع اکابر شیراز از این ضعیف که مولف این کتابست و کمترین اولاد و اسباط اوست ابراهیم بن روزبهان، اصلح‌الله‌شانه و صانه و عماشانه، استدعا کردند تا سیرت نامه شیخ جمع کند، و طایفه مریدان و زمره مخلصان حضرت شیخ عظیم مشتاق این معنی بودند
 (تحفه ال‌اهل‌العرفان، جواد نوربخش، ۱۳۴۹: ۱۴).

شیخ این کتاب را در هفت باب و چند فصل تهیه کرده است. باب اول در ذکر مولد و منشاء شیخ و باب دوم در ذکر اکابر و مشایخ معاصر او و باب سوم در ذکر کرامات و حکایات و باب چهارم در ذکر فواید او از تفسیر و حدیث و شطح و باب پنجم در فواید متفرقه و اشعار او و باب ششم در ذکر اولاد و سطری از فضایل شیخ و باب هفتم در ذکر کرامات شیخ روزبهان کبیر است.

معرفی نسخه

این نسخه با مشخصات ذیل در فهرست نگاره فهرست نسخ خطی موزه و کتابخانه ملی ملک اینگونه ذکر شده است که: شماره ثبت اموال ۴۰۲۰/۱، عنوان اصلی: رساله القدس، موضوع: عرفان؛ نوع خط: متن نسخ ۱۰۱۵ ق (شاید تاریخ کتابت این نسخه در مجموعه رسائل ذکر شده بوده است و در تصویر برداری مشخص نیست)؛ تعداد سطرها: متن: ۱۵؛ نوع کاغذ: ترمه؛ تعداد و اندازه اوراق: ۱۲۳ - طول ۱۸/۹، عرض ۱۲/۴؛ عناوین به: عنوان و نشان شنگرف؛ نوع جلد: میهن زرشکی ضربی؛ ثبت شده است.

بررسی مجدد نسخه

در مقدمه عبهر العاشقین استاد کربن و معین در خصوص این نسخه می نویسند: «مرحوم قزوینی نوشته اند: يك نسخه از این کتاب تالیف صاحب ترجمه حاضر شیخ شرف الدین ابراهیم بن شیخ الاسلام صدر الدین روزبهان ثانی بن شیخ فخر الدین احمد بن شیخ روزبهان بقلی کبیر در کتابخانه آقای حاج حسین آقا ملک در طهران موجود است، ... ترتیب اوراق این نسخه در صحافی بهم خورده و بغایت پریشان و درهم و برهم و مقدم و موخر شده است، ... نسخه تحفه العرفان متعلق به کتابخانه ملک بشماره ۴۰۲۰ دارای ۱۲۳ ورق هر صفحه ۱۹ سطر است و در اصل بسیار پریشانتر از وضع کنونی بود آقای سهیلی مدیر کتابخانه مذکور در ظهر نسخه نوشته اند: «کتاب اوراق و پریشانی بود، بزحمت بسیار تدوین و تنظیم یافت مع ذالك دارای نواقصی است که انشا الله رفع خواهد شد. نمقه احمد سهیلی خوانساری عفی عنه فی سنه ۱۳۲۲ هجری شمسی» (کربن و معین، ۱۳۸۳: ۴۲). این مهم تا به امروز به تاخیر افتاد.

با بررسی مجدد اصل نسخه و مقابله با نسخه های دیگر در صفحه عکس برداری شده شماره يك (که احتمالاً برای تهیه فیلم و یا عکس بصورت دستی شماره گزاری شده) تا پایان آن بصورت صفحه افقی است، که هر دو صفحه رساله ی مربوط با ترتیب روبروی یکدیگر قرار دارد. در واقع هر صفحه ی شماره گزاری شده دو صفحه از رساله محسوب می شود. سمت راست صفحه يك تعداد ورق ها را ۱۲۳ و سطر ها را ۱۹ ذکر کرده که: ۱۲۳ ورق ۱۹ سطر صحیح است. در سمت چپ صفحه يك با خط کاتب قید شده: «تحفه العرفان مقامات شیخ روزبهان شیرازی تصنیف ابراهیم بن روزبهان ثانی کتیمه سهیلی» و بعد مهر کتابخانه آستان مقدس رضوی و کتابخانه ملی ملک به چشم می آید که در کادری مربع مستطیل ۳ در ۵ سانتی متر به شماره ۴۰۲۰ و تاریخ ثبت ۲۸ فروردین ماه ۱۳۳۱ ذکر شده است. در همین صفحه حاشیه ای کتابت شده است که چندان قابل خواندن نیست و به احتمال قوی مربوط به اهدا کننده ی نسخه بوده است. سمت چپ همین حاشیه نویسی مثل اینکه با مهری ساخته شده مهور شده که: بازدید شد ۱۳۵۱. از صفحه ی شماره دو رساله شروع شده است اما این متن مربوط به

نسخه رساله القدس روزبهان کبیر است که با متن «شاهان عشق را رایت سعادت و معرفت در عالم مشاهده افراشته باد و زیر و بم...» شروع می شود. در فهرست نسخه نویسی شده کتابخانه ملی ملک این نسخه را به شماره ثبت اموال ۴۰۲۰/۱ و عنوان اصلی «رساله القدس» موضوع عرفان روزبهان بقلی شیرازی معرفی شده است که خود با عنوان کتیبه اولیه مغایرت دارد؛ این هم به دلیل آن است که فهرست نویس متن را از ابتدای آن صفحه نسخه مطالعه کرده و طی بررسی ها متوجه شده است که متن رساله القدس روزبهان است. اما مقدمه رساله القدس روزبهان کبیر در صفحه ۳ نسخه یاد شده قطع می شود. تا پایان متن صفحه ۳ مقدمه رساله القدس است... و چهره مبارکشان به چشم... و سمت چپ صفحه مقدمه کتاب تحفه ال‌اهل‌العرفان روزبهان ثانی شروع میشود... نامدار آمد علیهم السلام تا در هر وقتی و زمانی...».

ادامه نسخه از صفحه ۴ دنباله مقدمه کتاب تحفه ال‌اهل‌العرفان روزبهان ثانی است و ذکر مشایخ حجاز و شام و خراسان و فارس و ادامه نسخه تا باب اول در ذکر مولد و منشاء شیخ قدس الله روحه‌العزيز و باب دوم در ذکر اکابر و مشایخ که معاصر او بودند و باب سوم در ذکر کرامات و حکایات. باب سوم در سمت راست صفحه ۳۳ نسخه ناقص می ماند... کو بیا صد شمع و چراغ و برافروختند و سوزنی که در در یوار... و سمت چپ صفحه ۳۳ ادامه نسخه اواسط باب چهارم را دنبال می کند «... از بهار اسرارش تیمنا و تبرکا معترف...». و در ادامه باب چهارم در ذکر فواید او از تفسیر و حدیث و شطح و باب پنجم در فواید متفرقه و اشعار او است که تا سمت راست صفحه ۵۸ نسخه ادامه می یابد و باب پنجم تمام می شود. در سمت چپ صفحه ۵۸ متن نسخه مربوط به اواخر فصل اول رساله القدس روزبهان کبیر است: فی بیان حقایق التوحید... که آن حدت عشق متمکن سلطانی است...».

از صفحه ۵۹ نسخه متن مربوط به ادامه فصل اول رساله القدس است و در سمت راست صفحه ۵۹ فصل دوم: فی بیان معرفت ادامه دارد تا سمت چپ صفحه ۶۲ که فصل سوم: فی بیان حالات است و صفحه ۶۵ نسخه که فصل چهارم: فی بیان معاملات و سمت چپ صفحه ۶۹ نسخه فصل پنجم: فی بیان مکاشفه و مشاهده

ادامه دارد تا سمت راست صفحه ۷۱ نسخه که در پایان صفحه نیمه فصل پنجم است «... که بکسوت ملامتش بیند که در ولایت خیالش بیند کپش...» و دوباره متن فصل پنجم رساله القدس قطع می شود. سمت چپ صفحه ۷۱ دنباله مقدمه رساله القدس بود که در صفحه ۳ نسخه قطع شده بود «... زخم نا اهلان مرتپن نه شدست چنانکه...» و به همین ترتیب مقدمه رساله القدس روزبهان بقلی کبیر ادامه می یابد. بعد در سمت راست صفحه ۷۵ فصل اول نسخه ی رساله القدس روزبهان بقلی کبیر: فی بیان حقایق تو حید شروع می شود و تا سمت راست صفحه ۷۷ نسخه «... قدوسی چون متجلی شود بجان اهل معرفت حلاوت و جمال...» که دنباله فصل اول رساله القدس است قطع می شود و سمت چپ صفحه ۷۷ دوباره باب سوم کتاب تحفه الاهل العرفان روزبهان ثانی دنبال می شود «... فرمود که او را بمن بخش پادشاه ویرا بشیخ بخشید و او را...» نسخه از این صفحه مجدد به کتاب تحفه الاهل العرفان روزبهان ثانی برگشته و تا ادامه فصل سوم پیش می رود. سمت چپ صفحه ۹۲ نسخه باب چهارم کتاب تحفه الاهل العرفان روزبهان ثانی: شرح ده کلمه از مشایخ ارایه می گردد. سمت راست صفحه ۱۰۵ نسخه باب چهارم کتاب تحفه الاهل العرفان روزبهان ثانی مجدد قطع میشود «... اعتراف و عجز و قصور خود از حال شریفش هم با ثار و انوار او...» و سمت چپ صفحه ۱۰۵ ادامه فصل اول رساله القدس روزبهان بقلی کبیر است «... از مرد بستاند تا عاشق رعنا باشد که بتو حید استوار...» و نسخه از صفحه ۱۰۵ به بعد فصل اول رساله القدس را دنبال می کند تا سطر آخر سمت راست صفحه ی ۱۰۷ نسخه «... و تفرید دران بندگی است و تو حید در آن کمال است...» و اینجا دوباره فصل اول رساله القدس روزبهان بقلی کبیر ناقص می ماند. سمت چپ صفحه ۱۰۷ نسخه دوباره انتهای باب پنجم کتاب تحفه الاهل العرفان روزبهان ثانی است «... فی اشعار لحضرت شیخ...» است.

مجدد ادامه صفحات نسخه باب پنجم تحفه الاهل العرفان روزبان ثانی پایان می یابد و سمت راست صفحه ۱۱۲ نسخه باب ششم «... در ذکر اولاد و اسباط شیخ...» ادامه دارد و سمت راست صفحه ۱۱۷ باب هفتم «... در ذکر وفات شیخ و کراماتی که بهد از وی در سر تربت وی یافته اند...» دنبال می شود و تا سمت راست صفحه ۱۲۴ نسخه کتاب تحفه

الاهل العرفان روزبهان ثانی پایان می یابد. اما نسخه ناقص پیش رفته است.

نتیجه بررسی مجدد

بدون شك آنچه در بررسی مجدد نسخه ۴۰۲۰/۱ موزه و کتابخانه ملی ملك حاصل شد به شرح زیر است. این نسخه که با نام رساله القدس ثبت شده است، از دو نسخه تشکیل یافته که يك نسخه مربوط به رساله ی تحفه الاهل العرفان شرف الدین ابراهیم بن صدرالدین روزبهان ثانی است که این کتاب را در خصوص سیرت نامه روزبهان بقلی شیرازی بعد از نود و چهار سال از فوت جد بزرگوارش تهیه کرده است. اگر مبنای بررسی مجدد را برای ردیف کردن نسخه همان شماره صفحات ذکر شده در سمت چپ نسخه عکس گرفته شده بدانیم، به ترتیب و شماره های زیر نسخه درست خواهد شد:

۱- از سمت چپ صفحه ۳ نسخه تا سمت چپ صفحه ۳۳ نسخه باب اول در ذکر مولد و منشاء شیخ است تا اواسط باب سوم در ذکر کرامات و حکایات

۲- در این نسخه قسمتی از باب سوم تحفه الاهل العرفان روزبهان ثانی موجود نیست یعنی از «... چی از افروخته شد و سوزنی که در دیوار... تا قسمت فرمود که او را بمن بخش پادشاه...».

۳- از ادامه افتادگی نسخه سمت چپ صفحه ۳۳ تا سمت چپ صفحه ۷۷، اواسط باب سوم است و تا سمت راست صفحه ۱۰۵ نیمه باب چهارم در ذکر فواید او از تفسیر و حدیث و شطح ادامه می یابد.

۴- ادامه باب چهارم از سمت چپ صفحه ۳۳ نسخه شروع می شود و تا سمت راست صفحه ۵۸ نسخه باب پنجم در فواید متفرقه و اشعار او پایان می یابد.

۵- ادامه باب پنجم یعنی از ابتدای اشعار شیخ از سمت چپ صفحه ۱۰۷ نسخه شروع شده و باب ششم در ذکر اولاد و سطری از فضایل شیخ و باب هفتم در ذکر وفات و کرامات شیخ روزبهان کبیر است تا صفحه ۱۲۴ نسخه در واقع پایان نسخه ادامه دارد.

پس می توان گفت نسخه کتاب تحفه الاهل العرفان شرف الدین ابراهیم روزبهان ثانی بجز جا افتادگی قسمتی از باب سوم بصورت هفت باب کامل در این نسخه به ترتیب ذکر

شده وجود داشت و به عنوان نسخه ای قابل اعتماد از نظر ویژگیهای نسخه نگاری از اهمیت خاصی برخوردار است.

اما در خصوص نسخه رساله القدس روزبهان بقلی شیرازی که در متن به نام روزبهان کبیر نوشته ایم و برای مریدان خویش در ترکستان و خراسان نوشته است باید خاطر نشان کرد این نسخه که با نام رساله القدس ثبت شده به دلیل نامعلومی در این نسخه ناقص وجود دارد. اما اگر بخواهیم دلایل نامعلوم نامرتبی نسخه را در نظر نگرفته و مبنای کار را بر اساس شماره نسخه ذکر شده در بالای صفحات در نظر بگیریم به ترتیب و شماره های زیر نسخه درست خواهد شد:

۱- از صفحه یک تا سمت راست صفحه ۳ ابتدای مقدمه ی رساله القدس است تا میانه بحث

۲- ادامه سمت راست صفحه ی ۳ را باید از سمت چپ صفحه ۷۱ دنبال کرد و تا سمت راست صفحه ۷۲ که «فصل اول فی بیان حقایق التوحید» است ادامه داد اما اواسط فصل اول نسخه ناقص می شود.

۳- ادامه سمت راست صفحه ۷۲ که اواسط فصل اول است را می توان در سمت چپ صفحه ۱۰۵ دنبال کرد اما فصل اول ناقص میماند که احتمالاً مخدوش و یا از بین رفته است و یا بر اثر همان به هم ریختگی ها دریافت نشده است.

۴- قسمتی از فصل اول از «... و توحید در آن کمال است ... تا ... که از حدت عشق متمکن سلطانی است...» افتادگی دارد و در نسخه موجود نیست.

۵- ادامه فصل اول بعد از افتادگی های نسخه را می توان در سمت چپ صفحه ۵۷ نسخه یافت و در ادامه فصل دوم در بیان معرفت و فصل سوم در بیان حالات و فصل چهارم در بیان معاملات و فصل پنجم در بیان مکاشفه و مشاهده پیش می رود اما تا میانه فصل پنجم نسخه ناقص می ماند و «... که در ولایت خیالش بیند و گنیش ...» آخرین کلمات از این فصل از رساله القدس روزبهان بقلی شیرازی (کبیر) است و در نهایت رساله القدس روزبهان بقلی شیرازی که شامل دوازده فصل است تا میانه فصل پنجم با به هم ریختگی صفحاتی که ذکر شد پیش رفته و ناقص می ماند.

کلام آخر

شیوه رایج در کتابت نسخه‌ها موجب می‌شد که با هر بار استنساخ از روی نسخه‌ها، نادرستی‌هایی به نسخه‌های بعدی افزوده شود. این نادرستی‌ها بدین دلیل بود که با هر استنساخ، بدخوانی یا افتادگی‌هایی به نسخه تازه‌تر منتقل می‌گشت. (آق قلعہ، ۱۳۹۰: ۱۹). در همان دوره‌ها کتابت را تنها کافی نمی‌دانستند و سعی می‌کردند که نسخه تازه را اگر مولف زنده بود برایش بخوانند و اگر در قید حیات نبود با شخصی که به موضوع اثر آشنایی داشت بخوانند تا نادرستی‌ها در نسخه کمتر باشد. این همه از مشکلات رسم الخط زبان ماست. کتابت متن‌های گذشته و خصوصاً رساله‌های عرفانی با مشکلات و سختی‌های زمانه خود همراه بود. بیشتر آنها توسط مریدان و دوست‌داران بزرگان دست به دست می‌شده و یا سینه به سینه خوانده شده است و آنگاه که لزوم آن به نظر می‌آمد مولف و یا شاگردان او نسبت به کتابت اثر اقدام می‌کردند. این نسخه‌های کتابت شده دارای اختلافاتی در خور توجه هستند.

پژوهشگران امروز با درک رویکردی نوین بدان پرداخته تا رویی دیگر از متون را ارائه نمایند و با یافتن نسخه‌های متعدد و بررسی آنها با توجه به اصالت متن و نسخه (نوع خط، نوع کاغذ، تقدم و تاخر تاریخی و...) و دریافت نسخه بدل‌ها نزدیکترین متن را به اصل اثر برای نسل‌های آینده به ارمغان خواهند گذاشت. اما مشکلات کاتبان و دریافت نسخه‌های پریشان در مجموعه رسائل بزرگان در گذشته از یک طرف و شباهت خط‌ها و نوع کاغذ و همچنین نزدیکی نسخه‌های پریشان و یافتن شده در امروز؛ و نداشتن ترتیب‌های متن از سویی مشکلات جدیدی را بوجود آورده است.

نسخه بررسی شده نیز از این مشکلات مستثنی نیست. با توجه به نوع کاغذ و خط کاتب و همچنین دانگ قلم استفاده شده و شیوه نگارش نسخه سخت بتوان تشخیص داد که کاتب دو نفر بوده باشد. با همه دریافت‌ها می‌توان گفت نسخه ۴۰۲۰/۱ یک کاتب داشته است. اگر دو رساله تحفه‌الاهل‌العرفان و رساله‌القدس را پریشان دریافت کرده باشد و همان‌گونه هم پریشان کتابت کرده باشد بسیار بعید به نظر می‌رسد؛ به دلیل آنکه کاتبان برای کتابت کردن می‌بایست با متن هم آشنا می‌بودند و دست کم آنها

را می خواندند. به دلیل مشکلات رسم الخط در گذشته، بایسته بود تا پس از نگارش نسخه نادرستی ها را از راه سماع با قرات برطرف کنند. به همین دلیل کاستی های اعمال شده در خصوص نواقص نسخه یاد شده اگر موردی دیگر نداشته باشد این ادعا را دچار تردید خواهد کرد. از سویی دیگر امکان اینکه این دو رساله در يك مجموعه وجود داشتند و بصورت پریشان مدون و شماره گذاری شده باشند و بعد هم بر اساس همان شماره گذاری، عکس برداری شده باشد وجود دارد. و بعضی فصول متفرقه کتاب کلا و یا بعضا ناقص است یعنی در صحافی افتاده است نه اینکه ناسخ ننوشته باشد (کرین و معین، ۱۳۸۳: ۴۲). در این خصوص باید گفت بررسی اولیه در سال ۱۳۳۱ فقط با نگاه به صفحه اول یا دوم نسخه انجام شده که آن را رساله القدس روزبهان بقلی معرفی کرده است و شاید فهرست نویس زمانی برای بررسی صفحات بعد نداشته تا متوجه شود که بلافاصله از صفحه چهارم به بعد رساله ای وجود دارد که در مورد آن کاتب در ابتدا تحفه العرفان روزبهان ثانی نامیده است. با توجه به مهر ثبت شده می توان گفت در سمت چپ صفحه اول که متن «بازدید شد ۱۳۵۱» ذکر شده مواردی را یافته اند (به عنوان مثال در پایین متن سمت راست صفحه ۳۳ نسخه و بالای متن سمت چپ همان صفحه و یا در سمت چپ صفحه ۵۸ نسخه بالای متن بر روی نسخه مطالبی در رابطه با به هم ریختگی نسخه ذکر شده و یا حاشیه نویسی کرده اند).

در هر تقدیر بررسی مجدد این نسخه با توجه به توضیحاتی که درباره بازیافت نسخه و یا به هم ریختگی صفحات (چه زمان صفحه بندی و چه زمان عکس برداری) ارائه شد همه از باب حفظ فرهنگ و تمدن و فرهنگ ایرانی است و انتقال متن هایی با قالب صحیح و به دور از تحریف به نسل های آینده؛ این انتقال رویکردی دیگر و جدید است از متن. متنی که می توانست در تو بر تویی های کتابخانه ای بماند و از آن چیزی نماند. امروز این نگاه همان رویکرد نوین و قابل تاملی است که گذشته ما را تایید و تبیین می کند. بدون شك مهمترین رویکرد نوین امروز ما در ایران پرداختن به نسخه هایی است که هر کدام مانند چراغهایی پر فروغ و روشنگر، زوایای تاریک همه ی علوم به ویژه ادبیات خواهند بود.

فهرست

- * رساله القدس، روزبهان بقلی شیرازی، نسخه خطی ۴۰۲۰/۱ کتابخانه ملی ملک، تهران
* ارنست، کارل (۱۳۷۷)، روزبهان بقلی ترجمه مجدالدین کیوانی، تهران: نشر مرکز.
- * بقلی شیرازی، روزبهان، (۱۳۸۹)، شرح شطحیات شامل گفتارهایی شورانگیز و رمزی صوفیان، هنری کرین، ترجمه دکتر محمد علی امیر معزی، چاپ ششم، تهران: انتشارات طهوری.
- * بقلی شیرازی، شیخ روزبهان، (۱۳۷۴)، عبهر العاشقین و مقدمه فارسی و فرانسوی و ترجمه فصل اول به زبان فرانسوی هانری کرین و محمد معین، چاپ سوم، پاریس، تهران: انتشارات منوچهری.
- * بقلی، روزبهان، (۱۳۸۳)، عبهر العاشقین، به اهتمام کرین و معین، چاپ چهارم، تهران: انتشارات منوچهری.
- * بقلی، روزبهان، (۱۳۸۳)، تجربه عرفانی و شطح ولایت در تصوف ایرانی، پرفسور کارل و ارنست، ترجمه کورش دیولسالار، تهران: انتشارات امیرکبیر.
- * بقلی، روزبهان، (۱۳۸۱)، رساله القدس و رساله غلطات السالکین، جواد نوربخش، چاپ دوم، انتشارات یلدا قلم، تهران

- * رساله القدس، روزبهان بقلی شیرازی، نسخه خطی ۱۶۴۵۰/۵ کتابخانه آیت الله مرعشی نجفی، قم
- * رساله القدس، روزبهان بقلی شیرازی، نسخه خطی ۵۸۷۱/۱۳ کتابخانه دانشگاه تهران، تهران
- * رساله القدس، روزبهان بقلی شیرازی، نسخه خطی ۵۶۶/۲ کتابخانه و مرکز اسناد شاه چراغ، شیراز
- * رساله القدس، روزبهان بقلی شیرازی، نسخه خطی ۲۷۶۵/۱ کتابخانه دانشگاه تهران، تهران